

ПРИНЦИПИ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті здійснюється аналіз поглядів науковців щодо значення принципів трудового права та їх реалізації. На основі концептуальних поглядів науковців доведено, що принципи права є керівними положеннями, закладами, що визначають зміст і сутність галузі трудового права. Доводиться, що принципи права завжди виражені нормативно, вони є визначальними (проявом) методу правового регулювання трудових відносин.

Ключові слова: принципи, трудове право, правове регулювання, правові норми.

Постановка проблеми. Будь-яка реформа трудового законодавства має своєю кінцевою метою створення масиву нових правових норм, що здатні задовольнити нагальні потреби правозастосовчої практики й тим забезпечувати ефективно регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері застосування найманої праці.

У таких умовах вітчизняна наука трудового права просто зобов'язана розробити теоретичні основи правового регулювання трудових відносин у країні, на які могло б якщо не опиратися, то хоча б орієнтуватися українська правотворчість. Значення такого роду основ здатні виконувати в основному принципи трудового права, здатні поєднати різні джерела трудового права в єдину систему трудового права. Інтерес до даної проблеми пояснюється тим, що питання про принципи права прямо пов'язано з проблемою поняття права, вирішення якої має важливе значення для тлумачення всіх інших правових явищ.

Ступінь наукової розробки проблеми. Радянська наука трудового права, безперечно, має достатньо праць з дослідження принципів своєї галузі права, те ж стосується і радянської юридичної науки в цілому, яка також достатньо приділяла увагу дослідженню принципів права. У сфері трудового права на ниві принципів варто відзначити спеціальні дослідження О.В.Смирнова, А.С.Пашкова, Т.І.Штриневу, І.К.Дмитрієву, М.Д.Собянина, А.М. Бабицького, О.Я. Лаврів. Вагомий внесок у дослідження окремих аспектів з даної проблеми зробили Р.З.Лівшиць, В.І. Нікітінський, Єршова Е.А., А.Є. Пашерстник, В.В. Жернаков, С.С. Лукаш, П.Д. Пилипенко, О.В. Старчук, Г.І. Чанишева, та ін.

Метою статті є аналіз наукових підходів щодо значення принципів трудового права, їх впливу на правове регулювання трудових відносин.

Виклад основного матеріалу. Тема принципів – споконвіку «тривала тема» для дослідження, оскільки в принципах права відображаються ті соціальні зміни, які відбуваються в процесі розвитку суспільства. Разом з тим, як у пра-

вовій науці, так і в законодавчій та правозастосовчій діяльності, намітилася тенденція до принципів права за формулою «царюють, але не правлять». Таке відношення до принципів зумовлено не тільки об'єктивними факторами: розвитком науки, новими технологіями, а й суб'єктивними: достатньо низький рівень правової культури і грамотності як населення, так і чиновників, усвідомлене ігнорування принципів права. Як не говори, а жодна судова справа не опиралася в своєму рішенні на основні начала, які, як правило, завжди винесені в перші глави, розділи кодексів, законів. Чому так стається, і в чому полягає значення принципів трудового права? Як вони реалізуються?

Відкидаючи ідеологічні забарвлення принципів права, якими було пронизано всі дослідження радянського періоду, в свій час Н.Г.Александров зазначав, що принципи конкретизуються у всій сукупності норм трудового права стосовно завдань регулювання того чи іншого виду трудових відносин, у відповідності з потребами відповідних моментів. Принципи трудового права... виражають специфіку відносин, що регулюються трудовим правом [1, с.21]. Пізніше, автор знову підтримує дану позицію, підкресливши ще, що принципи... відображають об'єктивні закономірності розвитку суспільної організації праці отримують своє вираження передусім в основних правах і обов'язках, визначають основи правового регулювання праці [2, с.43-44]. В.С.Андрєєв зазначав, що правові принципи – визначають внутрішню єдність і напрямки розвитку даної системи правових норм. Залежно від того, для якої системи правових норм ті чи інші положення є керівними началами, автор розрізняє: основні принципи, що визначають внутрішню єдність і напрямки розвитку всієї системи права, міжгалузеві принципи, галузеві принципи. При цьому автор наголошує, що трудовому праву властиві визначені принципи, котрі, однак, наскільки тісно пов'язані з міжгалузевими принципами правового регулювання праці, які належить аналізувати у зв'язку з останніми. Зміст принципів трудового

права автор ставив у залежність від предмета трудового права [3, с. 28-31].

Починаючи з 70-х років двадцятого століття деякі вчені-трудовики притримувалися думки про те, що принципи трудового права не можуть зводитись до основних прав і обов'язків працівників [4, с.60; 5, с.46-50]. Як зазначає О.В.Смирнов, принципи галузі повинні відображати форми взаємодії прав і обов'язків працівника і роботодавця, їх представників, а не тільки працівника [6,с.49-56]. Продовжуючи думку О.В.Смирнова, М.В.Лушникова, А.М.Лушников зазначають, що мова повинна йти про фундаментальні принципи трудового права, які відіграють роль об'єднуючого начала в системі принципів правового регулювання... [7, с.419].

Принципи трудового права є не просто керівними ідеями, а нормативно закріплюючими основними началами галузі права. Як зазначає Р.З.Лівшиць, у теорії права виокремлюють дві форми вираження принципів у законодавстві: текстуальна - шляхом конкретного закріплення в правових нормах і смислова, яка виводиться із норм. У першому випадку мова йде про норми – принципи, котрі, як правило, зумовлюються предметом регулювання. У другому випадку принципи, що виводяться із норм, як правило, зумовлюються методом регулювання [8, с.196-197]. Принцип, що об'єктивно сформувався вже, закріплений у сукупності правових норм. Прикладом є спеціальні статті, присвячені основам відповідного галузевого законодавства, що містять, як правило, нові кодекси.

Значення основних принципів правового регулювання праці К.Н.Гусов. і В.Н.Толкунова вбачали ось у чому: в коротких формулах відображають зміст всієї системи норм трудового права, допомагаючи тим самим зрозуміти сутність всього трудового законодавства; направляють подальший розвиток трудового законодавства і допомагають в застосуванні норм діючого трудового права; слугують однією із підстав об'єднання окремих норм трудового законодавства в систему даної галузі; визначають становище суб'єктів трудового права, їх права й обов'язки [9, с.51-52].

Отже, значення основних принципів правового регулювання полягає в тому, що вони є фундаментом і каркасом усієї будови трудового права; визначають створення, реалізацію і захист норм трудового законодавства. А.Ф.Нуртдинова ставить принципи трудового права на один щабель поряд з предметом і методом, указуючи, що вони слугують системоутворюючими елементами самостійної галузі права, виражають сутність

трудового права, визначають єдність і загальну спрямованість розвитку галузі [10, с.19].

Б.В.Шейдлін зазначає, що саме метод правового регулювання ґрунтується на принципах певної системи права [11, с.117]. За такого підходу, зазначає П.Д.Пилипенко, принципи стають визначальними для методу окремої галузі права. Адже якщо принципи права є основою галузі права як системи норм, то цілком очевидно, що вони є і основою того методу, за допомогою якого відбувається регулювання суспільних відносин. Принципи права визначають специфіку методу, притаманного тій чи іншій галузі права [12, с.60-61].

Принципи, як керівні ідеї, мають надзвичайно важливе значення для ефективного функціонування всієї системи норм даної галузі права, - зазначає Г. І. Чанишева. Не менш важливим, - указує вона, - є те, що правильно сформульовані принципи дозволяють усувати прогалини в законодавстві при застосуванні правових норм [13, с.85].

Дещо подібні погляди на значення принципів мають місце і в процесуалістів. Так, В.М. Семенов зазначав, що значення конституційних принципів цивільного судочинства полягає в тому, що вони є «каркасом» галузі права, інші норми права «заповнюють» галузь конкретним змістом; «по каналах» принципів проходить подальше удосконалення інститутів і норм галузі; принципи відіграють визначну роль у реалізації норм галузі. Це проявляється як при впливі принципів на право учасників процесуальних відносин, так і в безпосередньому застосуванні принципів через застосування норм, в котрих вони закріплені. [14, с. 24-27.]

Представники теорії права вбачають значення принципів права в тому, що вони здійснюють великий вплив на весь процес підготовки нормативно-правових актів, їх видання, встановлення гарантій дотримання правових вимог. Відображаючись передусім в нормах права, принципи пронизують все правове життя суспільства, всю систему країни. Вони, зазначає М.Н.Марченко, характеризують не тільки сутність, але й зміст права, відображають не тільки внутрішню будову, статику, але і весь процес його застосування, його динаміку [15, с. 22-23].

Як видно, значення принципів залежить від того, що за думкою конкретного вченого вкладається у визначення поняття принципу, яке вкладається у його зміст. Реалізація ж принципів залежить від того, як за думкою конкретного вченого проходить процес формування принципів, а також як і де принципи закріплюються і чи закріплюються вони взагалі.

Принципи права, як і будь-яке явище, можна розглядати з різних позицій різних наук – філології, філософії, правової науки, і так виводити їх значення. Та, як нам здається, деякі вчені-юристи, ведучи мову про принципи та виводячи їх значення, підходять до них більше з позиції інших наук, а не з позиції правознавства.

Наприклад, якщо визначити принципи як «основи», то з погляду філології, це є перекладом поняття даного терміна. Переклад терміна важливий, але, однак, неможливо пояснити сутність терміна тільки шляхом перекладу, оскільки це є логічною помилкою: визначення поняття через нього ж. Можна говорити, що принципи права – це ідея. Як першочергово – це ідея, думка, як і правова норма. Але це інший підхід до даної проблеми. Це як питання виникнення, розвитку принципів, так і будь-яких правових норм.

Феномен принципу може бути зрозумілим тільки у взаємозв'язку двох його сторін: об'єктивної і суб'єктивної. Об'єктивна сторона полягає в тому, що принципи права зумовлені суспільними відносинами на даному етапі розвитку держави і суспільства. Суб'єктивна сторона проявляється в усвідомленні цієї зумовленості, яка виражається у формуванні принципів, що має законодавчу реалізацію. Принцип є ідеологічною категорією, оскільки у правових принципах відображаються відносини суспільства до права. В основі принципів завжди лежать правові ідеї, котрі є вихідним началом для формування системи галузі права та в силу цього пронизують правову тканину галузі права, стаючи при цьому її якісними сутнісними характеристиками.

Принципи – це основні положення, що закріплені у нормах права, утворюють певну систему, що визначається самостійністю галузі права. Всі принципи, що складають систему, повинні бути закріплені в текстах законодавчих статей, це дасть можливість забезпечити єдність норм трудового права, чіткість їх змісту. А чіткість кожної норми буде слугувати правильному її застосуванню. Причому форма фіксування принципів залежить від змісту самого принципу, а також від мети і завдань того законодавчого акта, в якому він знаходить своє закріплення.

Отже, принципи права, як правило, завжди виражені нормативно. Водночас, утілюючись у праві, принципи не зливаються з нормою права або правовим інститутом. Правові інститути, норми права – це форми правового закріплення принципів. Зазначимо, що закріплення будь-якого принципу в нормі-принципі не вичерпує його змісту реалізацією тільки цієї норми. Наприклад, принцип

свободи праці найбільш яскраво проявляється в реалізації трудових прав громадян. Принцип поєднання державного і договірної регулювання трудових відносин реалізується через усі інститути галузі трудового права, при цьому зауважимо, що даний принцип прямо сформульований у нормі права (ст.ст.9,16 КЗпП України).

Відображаючись у змісті права, принципи здійснюють регулятивний вплив на суспільні відносини, що складають предмет регулювання трудового права. Такий вплив проявляється і в тлумаченні норми, що підлягає застосуванню; і в безпосередній дії принципу за відсутності норми, що регулює конкретне правовідношення – через аналогію права.

Якщо принцип є тільки ідеєю і не закріплений нормативно, то його треба віднести не до принципів права, а до принципів правопізнання.

Сама по собі «ідея» не може бути реалізована у правовідносинах, будучи позбавленою нормативного закріплення, така ідея може бути лише науковою декларацією. Тому не дивно, що принципи не підтверджують своєї реалізації на практиці. Реалізація принципів трудового права, як і будь-якої галузі, можлива лише в тому порядку і у тих формах, які закріплені в законі. Отже, одним із завдань науки трудового права необхідно визначити як чітко формулювання назви і змісту принципів трудового права (аналогічно до основних трудових прав і свобод), так і нормативне їх закріплення (в трудовому кодексі, законах). Тільки з даних позицій можна визначати принципи як «каркас», керівні положення, засади, що визначають зміст і сутність, галузі трудового права.

Принципи трудового права є важливою суттєвою характеристикою. Вони наділені безпосередньою регулятивною властивістю. Принципи ніколи не можуть бути повністю реалізовані в діючому праві, вони повинні давати певну свободу подальшому розвитку права. Водночас правові ідеї повинні мати коріння в реальних суспільних відносинах, інакше вони не будуть закріплені в нормі права і не набудуть важливої якості правового принципу – регулятивної, а тому не зможуть забезпечувати реалізацію мети і завдань трудового права.

Дозволимо собі не погодитися з традиційним поглядом, що панує в теорії права, відповідно до якого принципи права повинні бути наділені ознакою стабільності, що може гарантувати конституційна основа.

Конституційні принципи визначальні для галузевих і міжгалузевих принципів. Водночас галузеві принципи конкретизують, доповнюють

конституційні з урахуванням особливостей, що властиві трудовому праву. Принципи «не стоять на місці», будучи закріпленими в правових інститутах, нормах права, вони, як правило, реалізуються через правовідносини. Як відомо, об'єктом правового регулювання є вольова поведінка людини, у якій у кінцевому рахунку знаходить вираження регулятивна дія правових норм і перетворення їх у життя. Право реалізується тоді, коли вимоги і можливості, що закладені в правових нормах, втілюються в суспільних відносинах. Реалізація правових норм – це така поведінка суб'єктів права, яка узгоджується з принципами правових норм. Зазначимо також, що соціально-економічна результативність правових норм проявляється в основному в їх динаміці, дії. Отже, принципи працюючі, динамічні засади, керівні положення трудового права.

Висновки. Принципи – ідеологічна категорія, вони зумовлені суспільними відносинами. Основою принципів, «джерелом» принципів завжди є правові ідеї, котрі є вихідним началом для формування системи галузі права. Принципи права, як правило, завжди виражені нормативно. Відображаючись у змісті права принципи здійснюють регулятивний вплив на суспільні відносини, що складають предмет регулювання трудового права. Даний вплив проявляється як у тлумаченні норми, так і в безпосередній дії принципу за відсутності норми – через аналогію права. Принципи – це працюючі, динамічні засади трудового права, вони слугують основою галузі права як системи норм і у зв'язку з цим є основою (проявом) методу, за допомогою якого відбувається регулювання суспільних відносин.

Список літератури

1. Советское трудовое право: учеб. для юрид. институтов. / [Н.Г.Александров, Д.М.Генкин, В.М.Догадов и др.] – М.: НКЮ/СССР, 1946. - 480 с.
2. Александров Н.Г. Советское трудовое право / Александров Н.Г. – М.: Государственное изд-во юридической литературы, 1954. - 383с.
3. Советское трудовое право: учебник для студентов юридических вузов и факультетов / [В.С.Андреев, М.В.Баглай, С.А.Голощапов и др.].- М.: Высшая школа, 1971.-398с.
4. Бугров Л.Ю. Проблемы свободы труда в трудовом праве России. /Бугров Л.Ю. – Перм: Изд-во Пер. ун-та: ИНПЭА, 1992.
5. Сыроватская Л.А. Трудовое право /Сыроватская Л.А. – М.: Юристь, 1998 . - 480с.
6. Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права. /Смирнов О.В. – М.: Юрид.литература, 1977 . - 216с.
7. Лушникова М.В. Очерки теории трудового права: монография. /М.В. Лушникова, А.М. Лушникова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006 . – 940с.
8. Лившиц Р.З. Теория права./Лившиц Р.З. – М.: БЕК, 1994.
9. Гусов К.Н. трудовое право России: Учебник. 2-е изд., доп., испр. /К.Н.Гусов, В.Н.Толкунова. - М.: Юристь, 1997 . - 480с.
10. Трудовое право России. /[Орловский Ю.П., Нуртдинова А.Ф., Абрамова О.В. и др.]; под ред. Ю.П. Орловского, А.Ф.Нуртдиновой. – М.: Контракт, Инфра-М, 2003 . – 420с.
- 11.Шейдлин В.Б. Сущность советского права. /Шейдлин В.Б. – Л.: ЛГУ, 1959 .
12. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права. / Пилипенко П.Д. – Львів.: Видавничий центр Львів. нац. ун-ту ім. І.Франка, 1999 . –214. с.
13. Чанишева Г.І. Трудове право України: підручник. /Г.І.Чанишева, Н.Б.Болотіна. - К.: Знання, КОО, 2000 . – 564 с.
14. Семенов В.М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. /Семенов В.М. - М.: Юрид. лит-ра, 1982.
15. Марченко М.Н. Теория государства и права /Марченко М.Н. – М.: Зерцало – М., 2002. – 352с.

Стаття надійшла до редколегії 7 травня 2009 року.

Рекомендована до опублікування у «Віснику» членом редколегії А.З. Георгіцію.

N.D. Getmantseva

The principles of Labour Law

Summary

In the following article is being studied the analyses of scientist's opinions according to the meanings of the Labour Law and its realizations. On the basis of conceptual opinions scientists had proved that princi-